

Teknik och etik Introduktion

Iordanis Kavathatzopoulos

Vad är moral och etik egentligen?

- **Innehållet:** "Att handla rätt är moraliskt och att handla fel är omoraliskt"
- **Valet:** "Moral och etik har att göra med möjligheten till val"

2

Etikteorier och forskning

Filosofisk forskning:

Normativ etik: *Vad bör man göra?*

Deskriptiv etik: *Vad tror man är rätt att göra?*

Metaetik: *Hur vet man vad som är rätt?*

Psykologisk forskning:

Moralutveckling: *Hur tillämpas moraliska principer?*

Etikpsykologi: *Hur löser vi egna moraliska problem?*

[Etik (gr.) och moral (lat.) hade ursprungligen samma betydelse]

3

Kunskap, moral och etik

- Kunskap är tillfredsställande lösningar till problem
- Kunskap är alltid relaterad till personer eller grupper
- Moral är kunskap om relationer mellan människor
- Etik är sättet på vilket vi skaffar moralisk kunskap

4

Psykologins definition av etik och moral

- *Moral* är kunskap om sociala relationer och samhälle. Denna kunskap utgör svar till problem och konflikter som uppstår i umgänget mellan människor, och bestämmer individens eller gruppens handlande.
- Individer och grupper använder bättre eller sämre *etiska* metoder för att klara av moraliska konflikter och problem.

5

Teknik och etik

- Den nya teknologin är nödvändig, det moderna samhället skulle inte kunna fungera utan den
- IT påverkar på ett påtagligt sätt viktiga värden för människor och organisationer
- Den nya teknologin är smidbar, man kan omvandla den till ett verktyg för nästan vad som helst
- Dess konsekvenser, både positiva och negativa, överträffar vida andra verktygs som människor hittills skapat

6

Datorer & etik

- Skaffa, behandla, lagra, sprida, och använda information
- Förbindelse mellan människor: E-mail, communities, bloggar, etc.

7

Samma etik?

- JA! Vi har redan tänkt på det!
(Filosofi och psykologi)
- NEJ!
  - 1) Nya konflikter och möjligheter
  - 2) Snabb förändring
  - 3) Större och allvarigare konsekvenser

8

Etisk användbarhet?

- Etiska aspekter har en avgörande effekt på teknikens effektivitet och användbarhet. Bra teknik som folk vill använda ska inte bara undvika att skapa konflikter utan helst ska den överensstämma med viktiga värden och intressen.
- Men hur kan man lyckas med det?
- Vad är det som är etiskt betydelsefullt och hur kan man hitta det?
- Är det möjligt att tillämpa etiken i konkreta tekniska lösningar på ett meningsfullt sätt?

9

Vet vi vad som är rätt?

- Inte alltid i vår föränderliga värld
- Vi saknar starka auktoriteter och ledarskap
- Vi är utsatta, bevakade

10

Är det lätt att lösa moraliska problem?

Vi har en begränsad hjärna, vi är vanevarelser, vi söker trygghet, men moraliska problem innebär särskilda svårigheter:

- Motstridiga värderingar avgör rätt och fel
- Moralisk kunskap är nödvändig men motsägelsefull, t ex dubbelmoralen
- Moralisk kunskap är alltid kopplad till starka känslor
- Auktoriteter och gruppeffekter
- Innehållet viktigare än metoden

11

Etisk otrygghet?

Diskussion av moraliska frågor innebär ett stort hot: *Livsviktiga myter kan punkteras*

- *Personer*: Lösa problem, utvecklas, men risk att förlora entusiasmen, bli desorienterad, vilsen, cynisk
- *Organisationer, samhälle*: Allt från att *slå larm* eller att slakta heliga kor (modigt, ansvarsfullt, principfast) till att *kränka* andra personer eller bryta mot viktiga principer (aningslöst, respektlöst, illojalt, fientligt, förräderi)

12

Vad behöver vi?

- *Etisk kompetens*: Veta hur vi ska hantera moraliska problem, hur vi ska tänka och reflektera
- *Etisk trygghet*: Veta att vi kan hitta bra lösningar (dvs. veta att vår förmåga och vårt sätt att hantera moraliska problem räcker till, fungerar)

13

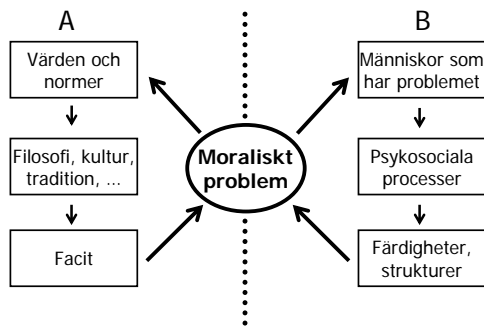

Olika fokus och angreppssätt

14

Etikens ursprung och utveckling

- *Medfödd motsättning*:
"egoism" - "altruism"
- *Utvecklingsstadier*:
  1. Global empati
  2. Egocentrism
  3. Förståelse av den andres känslor
  4. Förståelse av den andres livsvillkor

15

Etiska känslor, reaktioner

- Oro, sorg, smärta, kval, plåga
- Ilska, vrede
- Skuld-känslor
- Känsla av orättvisa
- Komplexa känslokombinationer

16

Kohlbergs moralutvecklingsteori

Prekonventionell nivå

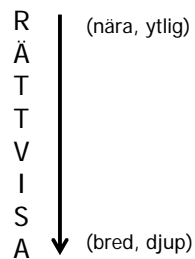
1. Egocentrism
2. Individualism

Konventionell nivå

3. Interpersonalism
4. Institutionalism

Postkonventionell nivå

5. Principialism
6. Universalism

17

Innehåll och process: Genus

Kopplingen av tänkandet till särskilda principer, hopblandningen av *Vad* och *Hur*, skapar filosofiska och empiriska problem

- Carol Gilligans forskning:
Kvinnor tar hänsyn till *omsorgsprincipen*, medan män tar hänsyn till *rättvisepprincipen*
- Undersökning av andra grupper kan visa att de resonerar enligt helt andra principer

18

Kohlbergs etikutbildningsforskning

- Skolelever i sk Just Communities tränades att använda en självständig och kritisk metod att lösa sina moraliska problem
- Men även bredden och djupet, som finns inneboende i principstrukturen, fungerar som autonomi vid moralisk problemlösning

19

Piagets etikforskning

- Hur barn utvecklar sin uppfattning om spelregler och hur de lär sig förändra och anpassa dessa
- Hur barn lär sig och hur de använder moraliska begrepp, t ex jämlikhet, lögn, intention, etc.
- Piaget undersöker *hur* människor tänker och agerar inför egna verkliga moraliska problem, *oberoende* av det normativa innehållet

20

Hur gör vi?

- *Heteronomi*: Instinktivt, reflexmässigt, automatiskt, dogmatiskt, begränsat och auktoritetsberoende tänkande
- *Fördelar*: Snabbt, sparar resurser, ger trygghet, slipper ansvar
- *Nackdelar*: Dålig kontroll, chansning, svårt att förklara

21

Kan vi göra det bättre?

- *Autonomi*: Kritiskt sökande och systematiskt tänkande, överblick, helhet
- *Nackdelar*: Kräver tid, resurser och färdighet, skapar ångest
- *Fördelar*: Bra kontroll, insikt, ansvar, lätt att förklara

22

Etisk kompetens är:

1. Hög känslighet, medvetenhet, gehör, uppmärksamhet, iakttagelseförmåga, insikt
2. Tillfredställande personlig färdighet att lösa moraliska konflikter och problem
3. Beredskap inom organisationen att hantera moraliska problem och ledarskap för kontinuerlig utveckling och stöd
4. Förmåga till dialog och övertygande argumentation
5. Trygghet, självförtroende och emotionell styrka

23

Ett klassiskt problem:

Din bror omkom när han begick ett fruktansvärt brott och domen lyder att hans kropp inte skall begravas utan lämnas ute som mat till hundarna. I ditt samhälle betyder detta att hans själ aldrig kan få frid vilket är det värsta straff en människa kan få. Du kan inte acceptera ett sådant straff för din bror, men om du trotsar domen och jordfäster honom vet du att du blir avrättad. Du vill inte låta detta drabba din syster och din fästman.

24

Heteronomi: flyr ansvar och kontroll, en tanke dominerar

Reflexmässiga reaktioner och tankar

- På natten kan ingen upptäcka mig!
- De ser mig och dödar mig säkert!
- Om de tar mig kommer de säkert att förstå och förlåta mig!
- Han är ändå död, det finns inget jag kan göra!
- Jag kan inte leva om jag inte jordfäster honom!
- Min syster kommer inte att kunna klara sig utan mig!
- De kommer säkert att begrava honom själva efter några dagar!

...

25

Heteronomi: flyr ansvar och kontroll, en tanke dominerar

Dogmatiska låsningar och fixeringar

- Man får inte begå sådana brott som min bror har gjort!
- Sådana stränga straff är oacceptabla!
- Alla är skyldiga att ta hand om sina behövande levande syskon!
- Alla är skyldiga att ta hand om sina behövande döda syskon!
- Man måste lyda domar!
- En ung kvinna skall leva för att älska och älskas!
- Det är rätt att statuera exempel för sådana hemska brott!
- Man får inte svika någon!

...

26

Autonomi: tar kontroll och ansvar, söker, ser helheten

Konkreta och relevanta värden

- Behöver min brors själ vila?
- Hur nödvändig är tillämpningen av lagen i detta fall?
- Hur viktig är hans begravning för mig?
- Behöver min syster mig?
- Vad känner min fästman för mig?
- Hur viktigt är mitt liv?

...

27

Autonomi: tar kontroll och ansvar, söker, ser helheten

Handlingsalternativ och relevanta värden

- Vad händer med min brors själ om jag inte jordfäster honom?
- Hur kommer det att gå för samhället?
- Kan jag leva med mitt dåliga samvete?
- Om jag dör vad händer med min syster?
- Vad kommer min fästman att göra om jag dör?
- Vill jag leva, gifta mig och skaffa familj?
- ...

28

Holistiskt tänkande och kontroll

Autonomt tänkande		Alla relevanta värden, principer, intressen, plikter, känslor, behov					
		Broderns själ	Systemens behov	Eget samvete	Eget liv	Samhällsordningen	... (forts.)
Alla alternativa lösningar	Jordfästa	<i>Tas om hand, kan få frid, men vad skulle han vilja själv?</i>	<i>Lämnas ensam, hon kan råka illa ut, men får chans att växa</i>	<i>Olycklig, sviker system och fästmannen, men inte brodern</i>	<i>Stor risk att förlora livet, livet kort men meningsfullt</i>	<i>Visar mod att lyda moralen, men ingen respekt för lagen</i>	...
	Inte jordfästa	<i>Brodern blir sviken, men vilket är hans eget ansvar?</i>	<i>Fortsätter att ta hand om henne, men hon är beroende för alltid</i>	<i>Olycklig, sviker brodern, men inte system och fästmannen</i>	<i>Behåller livet, men får leva i skam</i>	<i>Visar mod att lyda lagen, men trotsar moralen</i>	...
	... (forts.)	...	...	...	...	...	...

29

Ett IT-etiskt dilemma

Du designar ett PA-system för ett företag i vilket mycket känsliga personuppgifter om de anställda kommer att lagras. Det finns flera säkerhetsnivåer men beställaren har valt den lägsta p.g.a kostnaden. Du är övertygad om att känslig information lätt kan bli tillgänglig för anställda i företaget och även för andra genom hackers. Du har varnat företagsledningen men de är beredda att ta den risken.

Heteronomi: avsäger sig kontroll och gör sig blind

- **Reflexer och automatiska reaktioner:**
Gör inte jag det gör någon annan det!
Man är aldrig fri från ansvar själv om det händer något!
Beställaren/kunden har alltid rätt!
Det kommer säkert att gå bra!
Så går det till i denna bransch!
- **Dogmatiska läsningar och fixeringar:**
Vårt rykte är mycket viktigt!
Man måste alltid följa lagen!
Ekonomi är mycket viktig!
Man måste alltid ha ett gott samarbete med kunden!
Man måste alltid respektera folks integritet!

Autonomi: försöker att inte missa något, få kontroll

- **Relevanta värden och intressen:**
Vill jag ställa upp på kundens val?
Är samarbetet med kunden viktigt?
Vad vill de anställda i företaget? Hur känsliga är uppgifterna?
Vad vill kunden egentligen?
Har vi någon profil, image, rykte vi vill värna?
- **Rimliga handlingsalternativ och värden:**
Hur kommer det att gå med samarbetet om jag tackar nej?
Hur kommer det att gå med vårt rykte om jag säger ja/nej?
Kommer vi att få interna problem om jag säger ja?
Klarar vi det ekonomiskt om vi inte tar uppdraget?
Vad kommer de anställda i företaget att göra?

Allsidighet: Grunden för autonomi

Autonomt tänkande		Alla inblandade värderingar, intressen, plikter, känslor, behov					
		Anställdas integritet	Kundens ekonomi	Egen ekonomi	Eget rykte	Egna anställdas jobb	... (forts.)
Alla alternativa lösningar	Genomföra uppdraget	<i>Risk att den kränks, men säkrare anställning</i>	<i>Chans till förbättring, men risk för skandal</i>	<i>Bra, men risk för skadestånd</i>	<i>Bra samarbetar, men "omoralisk"</i>	<i>Säkrare, men risk för skandal</i>	...
	Avsluta uppdraget	<i>Mindre risk nu, men inte sen om andra tar uppdraget</i>	<i>Större risk, men man undviker bråk</i>	<i>Dåligt, söka nya uppdrag, men inga skandaler</i>	<i>Bra följer principer, men besvärlig</i>	<i>Risk för att några får gå, men inga osäkerheter</i>	...
	Forhandla mer Foreslå andra, etc.	...	...	...	...	...	...

Vad är autonomi?

- Inte någon beslutsalgoritm (det vore heteronomi!)
- Ett sätt att tänka, ingen personlighetsegenskap eller utvecklingsstadium
- Allsidigt tänkande, sammanhängande, holistisk och analytisk bedömning
- Medvetenhet om möjligheter och risker med beslutet
- Kunskap om alternativ med möjligheter och risker
- Maximal kontroll
- Goda argument
- Beredskap att ändra beslutet, ta in allt nytt relevant
- Öppen och utrustad för dialog med sig själv och andra

34

Några frågor

- *Anarki?* Kommer folk att hitta på vad som helst?
- *Lagen?* Kommer man att följa lagen och bestämmelserna eller kommer man att framkalla och legitimera avvikelser?
- *Rättssäkerheten?* Kommer alla att behandlas lika?
- *Arbetsmiljön?* Blir det turbulent, stressigt, konfliktfyllt och otrevligt?

35

Snarare tvärtom

Färdigheten och verktygen i kombination med en lämplig konstruktionsprocess:

- underlättar kopplingen till de grundläggande principerna och reglerna,
- skapar enhetlighet och tydlighet,
- gör det mindre stressigt att hantera svåra problem,
- gör det lättare att förklara och motivera

36

Är etisk kompetens moralisk?

- **Nödvändig:** Det finns ingen som kan tala om för oss vad som är rätt
- **Klassiskt svar:** Det beror på hur man använder den etiska kompetensen
- **Tillräcklig:** Den etiska kompetensen är den enda vägen till god moral
- **Risk:** Livsviktiga myter kan punkteras

37

Etiska färdigheter och metoder

- Etik definieras på ett samhällsvetenskapligt sätt
- Inte det normativa, dvs. vad är rätt och fel. Det skulle bli svårt att komma överens om och omöjligt att skapa konkreta verktyg och metoder för
- Etik kopplas till val. Den intressanta frågan är *hur* man väljer. Det finns olika sätt, några effektivare och några mindre effektiva
- Vi tar fasta på det och prövar metoder och verktyg som hjälper oss att ta hänsyn till de etiska aspekterna vid systemutveckling och systemanvändning

38
